

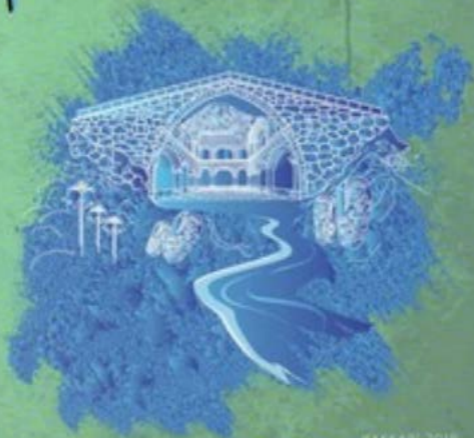

1st International ZAP Basin Scholars Symposium

1. Uluslararası

26-29 Nisan 2018

ZAP HAVZASI ULEMASI SEMPOZYUMU

HAKKARI 2018

---

1. Uluslararası
ZAP HAVZASI ULEMASI
Sempozyumu

•
1st International
Zap Basin Scholars Symposium

•
Bildirileri

27-29 Nisan/April 2018
Hakkari

Cilt/Volume I

HAKKARI ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Yayın No:10

Sertifika No: 21955

Merzan Mah. Küçük Sanayi Sitesi Arkası

433. Sok. No:51 Merkez/Hakkari

T: +90 (438) 212 12 12 E-posta: byk@hakkari.edu.tr

www.hu.edu.tr

1. Uluslararası
ZAP HAVZASI ULEMASI
Sempozyumu

1st International Zap Basin Scholars Symposium

27-29 Nisan/April 2018 • Hakkari

Cilt/Volume I

Dizgi/Mizanpaj

Rıdvan TURGUT

ridwanxelil@gmail.com

Kapak

Turan KOCA

Takım Numarası: 978-605-68902-0-8

ISBN: 978-605-68902-1-5

Birinci Baskı

11/2018 İstanbul

Baskı Matbaası

Canset Matbaacılık

Kazım Karabekir Cad. Nizamoğlu İş Hanı 72/14 Altındağ-Ankara

Sertifika No: 20583

Bu kitapta yer alan fikirler ve bilgiler tamamıyla yazarlarının sorumluluğundadır. Sempozyum Düzenleme Kurulu ve Üniversitemizin kitapta yer alan bilgiler ve fikirlerle ilgili sorumluluğu bulunmamaktadır.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı “Zap Havzası Uleması” Projesi kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve/veya Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Hakkari Üniversitesi'ne aittir.

1. Uluslararası
ZAP HAVZASI ULEMASI
Sempozyumu

•
1st International
Zap Basin Scholars Symposium

•
Bildirileri

Editörler

Arş. Gör. Yaşar KAPLAN
Öğr. Gör. Murat ADIYAMAN
Öğr. Gör. Emin YILDIRIM

Cilt/Volume I

IX. OTURUM / IX. Session

Tarih: 27 Nisan 2018, Cuma / Saat: 17.00 - 17.45 / Yer: HATSO Konferans Salonu
Date: April 27, 2018, Friday / Time: 17.00 - 17.45 / Place: HATSO Conference Salon
Oturum Başkanı / Session Moderator **Arş. Gör. Yaşar KAPLAN**

Sirru'l-Mahşer Adlı Eserde Geçen Bazı Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Evaluations of Some Narrations in the Work Named Sir al-Mahser

Arş. Gör. Haşim ÖZDAŞ 465

Osmanlı İdaresinin Hakkâri'de Tesisi

The Establishment of the Ottoman Administration in Hakkâri

Arş. Gör. Cemal ÜLKE 473

Hakkâri'den Göç Eden Bir Aileye Mensup Bitlis'in Yetiştirdiği İki İlim Adamı: Şems-i Bitlisi ve Müştak-ı Bitlisi

Two Scholars Belonging to a Family That Migrated from Hakkâri and Who Were Educated in Bitlis: Shams-i Bitlisi and Mustak-i Bitlisi

Öğr. Gör. Saadet GÜLER 481

Leksikografi ve Ahmed-i Hânî'nin Bu Alana Katkısı

Lexicography and Ahmed-i Hani's Contribution to This Field

Arş. Gör. Mazhar DEDE 503

X. OTURUM / X. Session

Tarih: 27 Nisan 2018, Cuma / Saat: 18.00 - 18.45 / Yer: Atatürk Kültür Merkezi
Date: April 27, 2018, Friday / Time: 18.00 - 18.45 / Place: Atatürk Cultural Center
Oturum Başkanı / Session Moderator **Prof. Dr. Saadi UTHMAN HARUTİ**

فاكتهري ئاسوورى د ههلوهشاندا ميرگهها بۆتان دا

The Impact of Nestorians on Collapse of Botan Seigniory

Doç. Dr. Salah MOHAMMED SALEEM MAHMOUD 511

موقف الهكاريين والعشائر الكردية من الفرسان الحميدية

Attitudes of Hakkâri Tribes Against Hamidiye Regiments

Dr. Majid MOHAMMED YOUNIS 523

ههلويستي نيڤدهولهتي ژ كيشا كوردی د رۆژناما نیویۆرك تايمز دا دناڤههرا سالين ۱۸۷۹-۱۹۲۰ دا

The Attitude of the International Powers to the Kurdish Question in the New York Times Newspaper Between 1879 And 1920

Öğr. Gör. Karwan SALIH WAISY 545

دەقی داخراو، دەقی کراو

Open Text, the Closed Text

Dr. Rauf OTHMAN MARUF 569

OSMANLI İDARESİNİN HAKKÂRİ'DE TESİSİ

The Establishment of the Ottoman
Administration in Hakkari

Arş. Gör. Cemal ÜLKE
Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Bölümü
cemalulke@gmail.com

ÖZET

Osmanlı-İran sınırında yer alan Hakkâri, Yavuz Sultan Selim'in (1514) Çaldıran Seferi'nden sonra tam olarak Osmanlı hâkimiyetine girmemişti; ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan ikinci İran seferiyle, Hakkâri ve çevresi 1548 yılında fethedilerek Osmanlı hâkimiyetine girdi. Osmanlı idari sistemine hükümet sancağı olarak dâhil olan Hakkâri'nin yönetimi Hakkâri Beylerine verildi ve bu durum 19. yüzyılın ortasına kadar devam etti. Osmanlı merkezî yönetiminin zayıflamasıyla birlikte İranlılar, Hakkâri'nin bir kısım yerlerini ele geçirdi ve bir süreliğine de olsa Hakkâri Beyleri de İran'a tabi oldu. Buna karşılık Osmanlılar Hakkâri Beylerini kontrol altına almaya ve bölgedeki hükümlerlik haklarını İranlılara kabul ettirmeye çalıştı. Bu çalışmada, Osmanlı Arşiv Belgelerinden yola çıkılarak, Hakkâri'nin Osmanlı hâkimiyetine girme süreci ve Hakkâri emirliği ele alındı.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın başlarına kadar batıya doğru büyük bir hızla ilerleyerek hâkimiyet alanını genişletmek ve bu çerçevede politika geliştirmektedir. Bu dönemde, Şah İsmail, 1501 yılında Afşar, Dulkadirli, Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Tekeli, Varsak, Kaçar, Karadağlı, Çepni oymaklarının desteğini alarak ve Akkoyunlu Devleti'nin yıkıntıları üzerinden “*şeyhlikten şahlığa geçmek suretiyle büyük ceddî Şeyh Safiyüddin Erdebilî'ye izafeten*”¹ Şii Safevî Devleti'ni kurdu. Kısa bir sürede İran coğrafyasının önemli bir bölümünü ele geçiren Şah İsmail, batıya yönelerek Erzurum, Erzincan, Elbistan ve Diyarbakır'ı hâkimiyeti altına aldı. 1510 yılına doğru Bağdat'ta, Hüzistan'da ve nihayetinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin tamamında hâkimiyet kuran Şah İsmail böylece Safevî Devleti'nin sınırları Fırat'tan Ceyhun'a kadar genişletti. Şah İsmail'in “*siyasi/mezhebi*” girişimleri Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başlamıştı. Şah İsmail'in Osmanlı Devleti'ne karşı, ideolojik bir hareket oluşturması ve bu durumun giderek Osmanlı'yı tehdit etmesi üzerine Osmanlı Devleti yönünü doğuya çevirdi².

Osmanlı İdaresinin Hakkâri'de Tesisi

Şah İsmail, Şiiliği, bir devlet inancı ve mezhebi olarak tesis etmek ve egemenliği altındaki herkesi Şiileştirmek amacıyla yoğun çalışmalara başlar. Dönemin bütün İslam devletlerine ve özellikle Anadolu'daki Türkmenlere “*fermanlar*” ve “*dâiler*” göndererek Şii propaganda yaparak Safevî Devleti'nin hizmetinde bulunmak için davet eder³.

Şii propaganda sayesinde Anadolu Türkmenlerinin hem coğrafya hem de mezhep yakınlığından yararlanılarak -Alevi Türkmenlerinin bir kısmının- Safevî Devletine gitmeleri sağlanır. O dönemde Anadolu'da bulunan İtalyan bir tüccar da Şah'ın askerlerinin büyük bir kısmının Anadolu'ya geldiğini aktarır⁴. Safevîlerin, dini referanslarla ortaya çıkmaları, Anadolu'da bu çerçevede yaptıkları propagandalar, onlara bağlanan taraftar zümreleri, Anadolu'nun belli bölgelerindeki meskûn ve göçebe kesimlerde Safevî yandaşlarının güçlü bir

1 - Rumlu Hasan, *Ahsenü'l Tevârih*, Çev. Cevat Cevan, Ardiç Yayınları, Ankara 2004, s. 51; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. II*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 244.

2 - Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara, 1976, s. 5; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. II*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 244; Donald Edgar, Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 147.

3 - 14. yüzyılda Şeyh Safiyüddin tarafından Sünni/Şafii olarak kurulan Dergâh, Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt'ten sonra Şii mezhebinin hâkim olduğu bir dergâha dönüşür. Bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. II*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.222-224; Remzi Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s. 15; Mehmet Çelenk, *Safevîler Döneminin Şii-Sünni İlişkileri Üzerindeki Etkisi, Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu Bildiriler*, (27-29 Eylül Çorum) Ed. Mesut Okumuş-Cemil Hakyemez, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2013, s. 53.

4 - Travels of a Merchant in Persia, Ed. Charles Grey, London 1873, s. 194.

bağa dönüşmesi Osmanlı Devleti için tehlike olmaya başlar⁵. Osmanlı tahtında bulunan II. Bayezid, Safevî Devleti'ne gidilmesini yasaklar ve yolların tutulmasını ister; fakat bu yasağa rağmen Safevî Devleti'ne göçler devam eder⁶. Göçler, ekonomik ve toplumsal düzeni tarıma dayalı olan Osmanlı ekonomisini zor durumda bırakır⁷.

Yukarıda da değinildiği gibi, 16. yüzyılın hemen başında şahlığını ilan ederek bölgedeki hâkimiyet mücadelesine katılan Şah İsmail, Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra mutaassıp bir şekilde; yayılmacı ve saldırgan bir anlayış benimser. İslam dünyasında dönemim en kudretli Sünnî otoritesi olan Osmanlı ile zorunlu bir çatışma düzlemine girer. Çatışmanın birinci nedeni yukarıda da belirtildiği gibi Şah İsmail'in yayılmacı bir siyaset izlemesi ve Şiîliği yaymasıydı. İkinci ve önemli neden ise Osmanlı topraklarındaki Türkmen gurupları ve bölgedeki Kürtleri yanına çekerek dedesi Şeyh Cüneyd gibi, Anadolu üzerinde güçlü bir siyasi hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti topraklarını ele geçirerek batı yönünde genişletmekti⁸. Nitekim bu durum, iki devlet arasında sonu gelmeyen savaşlara neden oldu⁹.

Şah İsmail'in Akkoyunlulara son vermesinden ardından baskıdan kurtulan Kürt beyleri; etkinliklerini tekrar kazanacaklarını düşünüyor ve eski miras hakkı olan topraklarını kendilerine bırakacaklarını tahmin ediyorlardı ve bundan dolayı Tebriz'e, Şah İsmail'in yanına gittiler. Fakat Şah İsmail, başta Cizre emiri olan şah Ali Bey olmak üzere 12 Kürt emirini tutuklayarak yerlerine kendi komutanlarından Şif yönetici ve valiler atadı¹⁰. Şah İsmail'in bu tavrı, Kürt emirlerinin Şah'tan soğumalarını ve Osmanlı sultanı Yavuz ile ittifaka kurmasını sağladı¹¹.

Aslında Osmanlı Devleti'nin burada engel olmak istediği; toprağın emniyeti ya da toprak üzerinde hâkimiyet kuran hükümlerinin-Osmanlı'nın- emniyeti olarak adlandırabileceğimiz bir durum söz konusuydu. Çünkü bölge Şiî İran'ının tehdidi altındaydı ve tehdit altında kalmayacağı ya da en azından maruz kaldığı tehditleri kesin bir biçimde nasıl savuşturabileceğidir.

Kürt emirlerinin kendi politik güçlerini tekrar elde etmek istemeleri, Şiilik ve Alevî Türkmenlerin sosyo-ekonomik baskısı, Sünnî Kürtlerin Şiî Safevîlere karşı, Bidlisi'nin ifadesiyle mübalağa derecesindeki tepkilerinin en önemli nedeni olmuş ve Kürt emirleri Safevîlere karşı müttefik arayışına itmiştir¹². Müttefik arayışı içinde olan Osmanlı Devleti'nin Kürt aşiretlerine bir tampon olarak ihtiyaç duyması kadar, bir hayli parçalı ve savunmasız olan Kürt aşiretleri de Osmanlı Devleti'ne muhtaçtılar. Kürt emirleri İdris Bitlisi aracılığıyla sultandan yerel yöneticiler olarak kendi otoritelerini tanımasını ve onları Osmanlı himayesi altında örgütlemesini istediler¹³.

İttifakın kurulmasında önemli rolü olan İdris-i Bidlisi daha önce, Sultanı II. Bayezid döneminde, Memlûklulara karşı zafer kazanılması üzerine (1485) Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey adına zafer tebrik nâmesi göndermişti. İdris-i Bidlisi'nin edebi ve diplomatik dili, hem Yakup Bey'in ve hem de II. Bayezid'in büyük teveccühlerini kazanmıştı. İdris-i Bidlisi'nin

5 - Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. I, Samsun 1986, s. 5...3-20.

6 - Hoca Sadettin, *Tacü'l-Tevarih* Haz: İsmet Parmaksızoğlu, C.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978 1. Baskı, s. 346.

7 - Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979, s. 403

8 - Remzi Kılıç, s. 12.

9 - Şeref Han, *Şerefname Kürt Tarihi*, Çev. M.Emin Bozarıslan, Deng Yayınları, İstanbul 2009, 45; Rumlu Hasan, s.51.

10 - Şeref Han, s. 102; M. Törehan Serdar, *Mevlâna Hakimuddin İdris-i Bitlisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 89.

11 - İdris-i Bidlisi, *Selim Şah-nâme*, Haz. Hicabi Kırılgaç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, 261.

12 - İbrahim Özcoşar, *Osmanlı Devleti ve Kürtler, Sultan ve Mir: Osmanlı-Kürt İlişkilerine Giriş*, Ed: İbrahim Özcoşar, Shahab Vali, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 13.

13 - Hakan Özoglu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev. Nilay Özok (Gündoğan) ve Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 95.

yazdığı tebrik nâmeden etkilenen II. Bayezid, Bitlisi'yi sarayına davet etti. 1501 yılında Safevîlerin, Akkoyunlu Devletini yıkarak Tebriz'i işgal etmesi Bidlisî'nin Tebriz'den ayrılmasına neden oldu. II. Bayezid'in davetine icabet ederek II. Bayezid'in yanına gitmeye karar veren Bidlisî, Mekke ve Medine üzerinden İstanbul'a gitti¹⁴. Sultan II. Bayezid tarafından memnuniyetle karşılanan Bidlisî, saraya alınmış ve çeşitli hediyelerle taltif edilmişti¹⁵.

Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi'yi Kürt emirlerini Osmanlı'ya katılmaya ikna etmek için görevlendirdi¹⁶. Doğu siyasetinde müşavirlik görevi üstlenen Bidlisî, adeta diplomasi mekiği dokuyarak Kürt beylerinin Osmanlıya itaatlerini sağlamaya çalıştı. Safevîlere tabi olan sınır boylarındaki Kürt emirlerini itaate davet etmekle görevlendirilen İdris-i Bidlisî, Botan (Cizre), Şirvan, Muş, Sason, Erbil, Ahlat, Zırki, İmadiye, Behti, Nusaybin, Musul, Bidlis, Hizan, Garzan, Siirt, Nerman, Midyat, Hasankeyf beylerini Osmanlı safında yer almaları için ikna etmeyi başarmıştı¹⁷. Böylece Bidlisî, Osmanlı ile Kürt beyleri/emirleri arasındaki ilişkiyi başlatmış oldu. Nitekim daha sonra Çaldıran savaşıdan Kürt Emirleri de biat ettiklerine dair bir mektup göndereceklerdi¹⁸.

Kısa bir sürede savaş hazırlarına başlayan Sultan Selim, başta Kemal Paşazade olmak üzere birçok âlimden; "...şu bilinmelidir ki, onlara karşı cihat etmek, onlarla savaşa gücü yeten bütün Müslümanlara farz-ı ayındır..." fetvasını aldı. Daha sonra, Eflak, Boğdan, Venedik, Macar ülkeleriyle görüşüp barış antlaşmalarını yeniledi¹⁹. İslam dünyasının desteğini de alarak Edirne'den hareket ederek Çaldıran'a doğru hareket etti²⁰.

Nihayet 23 Ağustos 1514 yılında meydana gelen savaşta Şah İsmail ordusu mağlup oldu. Çaldıran Ovasında Şah İsmail'i yenilgiye uğratan Yavuz, Tebriz'e kadar ilerleyerek Şii tehlikesini geçici olarak durdu ve Erzurum'dan Diyarbakır'a kadar olan bölge Osmanlı hâkimiyetine girdi²¹.

Bu savaşta bazı Kürt mirleri/beyleri askerleriyle beraber Osmanlı safında savaştığı gibi, Şah İsmail'in safında olan bazı Kürt emirleri de savaş esnasında saf değiştirip Osmanlı'nın

14 - Mehmed Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Ayine-i Zurefa-*, Haz. Mehmet Aslan, 39; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 51-52; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay., Ali Aktan/ Abdülkadir Yuvalı/Mustafa Keskin), I, İstanbul 1995, 300-301; M. Törehan Serdar, *Mevlâna Hakimuddin İdris-i Bitlisi*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2008, s. 64.

15 - Mehmet Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, Biyografi Net Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7; Serdar, s.73.

16 - Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II*, Haz. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979, 83.

17 - Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Çev. Vahdettin İnce vd., İstanbul 2012, s. 163-167; Uzunçarşılı, s. 263.

18 - "Can ü gönülden Sultan-ı İslâm'a bi'at eyledik ve Kızılbaş-ı zâhir'ül-ilhaaddan teberrî eyledik. Memalik-i Kürdistan ki, bir aylık yola karib memleketlerdir, bid'at ve dalâlet-i Kızılbaş kaldırıp gerü âyin-i sünnet-i cemâ'at ve mezheb-i Şafi'iyi icra eyledik..... Sultan-ı İslâm ile müşerref edüb hutbeye çihar-ı yâr-i izâmî yâd edüb kudüm-i mevki-i hümâyuna intizâr üzere idük ki,... ü leşker zafer-şi'ârolub meyân-ı meydan-ı cihâddasa'y ü içtihad göstere idik. Çünkü Sultân-ı İslâmın Alâüddeve memleketine avdetleri mesmû'mız oldu; müttefik'ül-kelâm olubdâ'i devletleri olan Mevlânâ İdris'i rikâb-ı kâmyâblarına gönderdik. Cümlemizin matlûbı budur ki, bu muhlis bendelere takvîyet ve imdad buyuralar. Zira ki, bizim mesâkin ve bilâdımız bilâd-ı Kızılbaş kurb-i civarı vardır; belki muhtelittir. Nice yıllardır ki, bu mühlidler, şimşir-i sitem ile bünyâdımız kazmışdır. On dört sene bizimle azim cenk ü cidal ederler. Mücerred Sultân-ı İslâma muhabbet üzere olduğumuz için eğer bu tâife-i pâk-i't kadı ol zalimlerin cevri sitemlerinden halâs-ı inâyetleri olmazsa, kendümüz istiklâl üzere ol kavme mukâvemete tâkat edemeyüz. Zira ki, Ekrâd-ı mülluktavâif ve akvâm ve aşâir-i muhtelifâtıdır. Allah Te'âlâ'yı bir bilüp Muhammed ümmeti olduğumuzda müttefikleriz. Sâirhusûda birbirlerimize mütâba'at mümkün değildir. Sünnetullâh böyle câri olmuştur. Lakin ümidvarız ki, Hüdâvendigâr'dan imdad olursa, Bilâd-ı Irak-ı Arab ve Acem ve Azerbeycan'dan ol sitemkârların elleri kesilüb intizâ' oluna. Hususan Âmid-i Mahrûse ki, kilid-i fütüh-ı Memâlik-i İran ve pay-ı taht-ı Selâtin-i Bayındırhânî'dir, şimdi bir yıldır ki, ol şehrin ahalisi Sultân-ı İslâmın merhameti ümidiyle mahsûr-ı leşker-i Kızılbaşdır ve elli binden mütecâvizmüfûs anda helâk olmuştur. Eğer bu sene de Sultânın nazarı bizim hâlimize olub bu bilâd-ı müslümaniye'i âne ve iğâseleri erişürse, ümididir ki, mesübât-ı uhrevî ile envâ'-ı fütühât ve fevâid-i dünyeviyeye müsta' kib ve mestetbi' olacaklardır ve cemâhîr-i mü'minân andan müstefid ve müntefi' olacaklardır. Bâkî ferman Dergâh-ı Mualla'nındır." (Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ul-Vukuat, C. I*, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 83; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, C. III*, Yavuz Sultan Selim Kanunnameleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 245- 246.)

19 - M.C. Şahabettin Tekindağ, *Yeni Belgeler Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C.XVII, S. 22, 1967-68, s. 53 ...49-78

20 - Bidlisî, s. 116-117; Hoca Saadeddin, C. IV, s. 169.

21 - Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 38.

yanına geçti²². Çaldıran Savaşı'yla beraber Kürtlerin bir bakımından da yeni bir dönüm noktasına girdiklerini söyleyebiliriz; çünkü Çaldıranla birlikte Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafya, Osmanlı ile İran arasında bölünmüş ve bir yandan da Osmanlı İran savaşlarının merkezi üssü haline gelmiştir.

Osmanlı Ordusunun Tebriz'den Rum²³ dönüşü sırasında İdris-i Bidlisi;

“...Kürdistan beyleri adına yüce Sultanlık tahtına bir rapor sunarak, Sultan'ın merhametinden, irsi görevlerini eskiden olduğu gibi kendilerine vermek lütfunda bulunmasını ve komutası altında hep birlikte Diyarbekir'e gidip Safevî Valisi Kara Han'ı oradan çıkarmak için başlarına Beylerbeyi rütbesinde olacak büyük bir şahsiyetin... ”²⁴ gönderilmesini bildirir.

İdris-i Bidlisi'nin teklifini olumlu karşılayan Sultan Selim; “...Kendi aralarından, Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından, beylerbeyi görevini üzerine alabilecek ve bütün Kürd beylerinin boyun eğecekleri, komutası altında Kızılbaşlarla çarpışmaya ve onları ülkeden kovmaya gidecekleri birini seçsinler... ”²⁵ diyerek bölgenin Şîilerden temizlenmesini ister.

Sultan Selim'in cevabı üzerine tekrar rapor yazan Bidlisi;

“...Burada öznel birlikten fazla çokluk vardır; herkes yalnız ben olayım, benden başkası olmasın diyor ve kimse kimseye itaat etmiyor. Yüce amaç, Kızılbaşların topluluğunu parçalamaya ve birliğini darmadağın etmeye yol açacak tedbirleri almak olduğuna göre, bu durumda, Sultanlık Sarayının adamlarından, bütün Kürd beylerinin itaat edecekleri ve emirlerine boyun eğecekleri birinin tayin edilmesi daha iyi olur; böylece bu iş en hızlı ve en iyi şekilde tamamlanır... ”²⁶ diyerek Kürtlerin kendi arasında böyle birini seçmelerinin mümkün olmadığını belirtir. Hatta Selimname'de de bu duruma değinen Bidlisi, Kürtlerin kendi aralarında uzlaştıkları tek konunun “Allah'ın sünneti tevhid kelimesinde ortak bulunmak ve yüce peygamberin ümmeti olmak dışında hiçbir işte ittifak etmeleri konusunda cari... ” olmadığını belirterek Kürtlerin hiçbir şey üzerinde ittifak edemedikleri şeklinde çarpıcı bir dille anlatır²⁷.

Kürtlerin kendi aralarında birini beylerbeyi olarak kabul etmeyecekleri anlaşılınca, Bıyıklı Mehmed Paşa için, “...Kürdistan Orduları Genel Komutanı olarak tayin edilmesi hakkında bir emirname... ”²⁸ çıkar. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbekir beylerbeyi olarak atanmasıyla Diyarbekir Eyaleti kurulur²⁹.

Çaldıran'daki zafere rağmen bölgedeki Safevî ve Şîi tehlikesi tamamen bertaraf edilememişti. Bölgede Şîi tehlikesinin tamamen bertaraf edilmesi ve bölgede Osmanlı hâkimiyetinin kesin olarak kurulması gerekiyordu bunun için de Kürt emirlerinin tamamen Osmanlı safına çekilmesi gerekiyordu. Çaldıran Savaşından sonra Osmanlıların Güney ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını egemenlikleri altına almaya başladığı dönemde; Kars, Erzurum, Van, Hakkâri, Ağrı ve çevresi Safevî Devleti sınırları içerisinde bulunmaktaydı³⁰. İdris-i Bidlisi'nin çabaları, tez konumuz olan Hakkâri'nin Osmanlılara bağlanmasını sağlayamadı. Hem Osman-

22 - Hoca Sâdeddin, C. II, s. 265; Şeref Han, s. 131; Uzunçarşılı, s.270-271; Serdar, s. 102

23 - Eskiden Bizanslılara “Rum” denildiği için İran ve Arap ülkelerinde, eski alışkanlıkla Osmanlılara da bu ad kullanmışlardır. Kürtler ise buraya “Rom” demişler. Bazen de “Roma Reş” yani “Kara Rom” demişler. Bkz: Şeref Han, *Şerefname Kürt Tarihi*, Çev. M. Emin Bozarlan, 3. Baskı, Deng Yayınları, İstanbul 2006, s. 320.

24 - Şeref Han, s. 320.

25 - Şeref Han, s. 320.

26 - Şeref Han, s. 320.

27 - İdris-i Bidlisi, *Selim Şah-nâme*, Haz: Hicabi Kırlandıç, Ankara, 2001, 261-262; İbrahim Özcoşar, *Osmanlı Devleti ve Kürtler, Sultan ve Mir: Osmanlı-Kürt İlişkilerine Giriş*, Ed: İbrahim Özcoşar, Şahab Vali, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 13.

28 - Şeref Han, s. 320.

29 - İbrahim Yılmazçelik, “Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6, Ankara, 1999, s. 223. ... 221-237.

30 - Remzi Kılıç, *Kanunî Devrinde Osmanlı İran Münasebetleri...*,127, s.44.

lı Devleti hem de Safevî Devleti bölgedeki yerel güç unsurları olan aşiretlere çeşitli ödümler vererek bölgeyi ellerini tutmak istediler. Bu nedenle Hakkâri ve çevresi iki devlet arasında birkaç kez el değişirdi³¹.

Çaldıran Savaş'ından yaklaşık olarak yirmi yıl sonra Osmanlı-İran mücadelesi yeniden başladı ve Kanuni Sultan Süleyman Safevî tehlikesini tamamen ortadan kaldırmak ve devletin doğu sınırını korumak amacıyla İrkayken seferi düzenledi. Kanuni'nin İrakeyn seferinin sadece bu nedenler olmadığını dile getiren Emecen; "...aynı zamanda Osmanlıların devralmış oldukları Sünni dünyasının temsilcisi olma misyonlarını dini zeminde sarsmaya ve kendileriyle üstünlük yarışına girişmeye kararlı Safevîleri tamamen ortadan kaldırmaktır..."³²

İrakeyn seferi sırasında Hakkâri ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine girmesine rağmen, bölge 1535 yılında tekrar Safevî hâkimiyetine girdi. 1548 yılında Van'ın alınmasıyla beraber Hakkâri de kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girdi³³. Hakkâri "Yurtluk-Ocaklık" sistemine dâhil edilerek yönetim babadan oğula geçmek suretiyle "Şenbu" ailesine verildi³⁴. Hakkâri Bey'i Nurullah Bey'in Girit'e sürgün olarak gönderilmesi kadar geçen sürede Şenbu ailesi Hakkâri yönetimin başında kaldı.

SONUÇ

Coğrafi konumu itibarıyla İran-Osmanlı sınırında yer alan Hakkâri, Osmanlı-İran sınırında tampon bir bölge olması açısından yüzyıllarca stratejik önemini korumuştur. Osmanlı toprakları arasına katıldıktan sonra Van beylerbeyliğine bağlanan Hakkâri, bölgenin nüfuzlu ailesinden olan Şenbu ailesine verildi. Van Beylerbeyliğine tabi olan Hakkâri ve civardaki beylikler hükümet sistemine bağlanarak yönetim babadan oğula geçmek suretiyle daimî olarak aynı ailenin iş başında kalması sağlandı. Bu yerli ailenin nüfuzundan yararlanan Osmanlı sancakları tasarruf etmelerine müdahale etmemiş, ancak bölgenin tek hâkimi olmalarına da izin vermemiştir.

Bölgede elde edilen gelirlerin tamamı Hakkâri beylerine aitti. Ancak merkezi yönetimin bahsettiği idari ve ekonomik ayrıcalıklara karşılık Hakkâri beyleri yapmaları gereken hizmetleri de yerine getirmiyorlar, hatta çoğu zaman Osmanlı Devleti'nin düşmanı olarak tanımlanabilecek İran Devleti ile iş birliği yapıyorlardı. Uzun bir süre Hakkâri hâkimi olan Zeynel Bey'in zaman zaman civardaki yerel beylerle, bazen de kendi oğulları ile rekabet ve mücadele içine girerdi. Dönemin şartlarına bağlı olarak ya Safevî Devleti'nin bir tahriki ya da komşu beylerin birbirleri ile olan rekabetleri sebebiyle Osmanlı merkezi yönetimi ile de

31 - Zeki Tekin, *Hakkâri Hâkimi Zeynel Bey ve Ailesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2007, C. X/2, 119-133.

32 - Emecen, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014, s. 217.

33 - Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara, 1976, s.67; Remzi Kılıç, *Kanunî Devrinde Osmanlı İnan Mûnasebetleri...*, s.289.

34 - Bölgedeki Hristiyanlarının geleneklerinden biri de, özel işlerini tatil ettikleri cumartesi günü yiyecek, odun ve diğer gereç ve besin maddelerini Diz Kalesine taşımaktı. Mübarek cumartesi günlerinden birinde, aşiretin yüğitlerinden bir grupla birlikte, Esedüddin'e Hristiyan elbisesi ve kıyafeti giydirdiler. Silahlarını ve teçhizatlarını saman ve odun yükleri içinde sakladılar ve her zamanki gibi hep birlikte kaleye girdiler. İçeri girer girmez hemen yüklerini attılar, silahlarını aldılar ve kale muhafızlarına karşı kesici kılıçlarla aniden yıldırım gibi saldırdılar; öyle ki onlara hiç savunma ve direnme fırsatı vermediler. Muhafızlar, bu Dumbuller'in bir kısmının öldürülmesi, bir kısmının yaralanması ve kendinden geçmiş olarak yere düşmesiyle darmadağın oldular. Asurlular böylece kalenin içini düşmanların pislighinden temizlediler ve onu, seher vakitlerinde tövbe edenlerin yaptıkları kutsal ibadethaneler, zaviyeler ve halvet yerleri gibi tertemiz, duru bir hale getirdiler. Uzak yakın, herkesçe, "hey göz sahipleri, ibret alınız! çağırısım duyurdular ve Diz Kalesi üzerinde yeniden Abbasilerin bayrağını dalgalandırdılar. Bundan sonra Eseddin günden güne ülkeyi bütün düşmanlardan temizlemeye başladı. Sonunda, eskiden giymekte olduğu askeri elbiseyi Abbasi kıyafetiyle değiştirdi. Zamanın gidişinin dili, bu ilginç hikâyeye uygun düşen şu iki beyti söyledi: "Kilisenin Şenbu yani cumartesi günü, Abbasilerin köyleri arasına kurdu çadırını kurdu. Düşmanlarını ve dağıttı topluluklarını Sonra gönül rahatlığıyla serdi yaşama yaygısını" Hakkâri Devleti'nin ikinci defa kuruluşunun başlangıcı, yukarıda da geçtiği gibi, "Şenbe" günü olduğu için ve bu sözcük bu kavmin diyalektinde "Şenbu" şeklinde telaffuz edildiği için, hükümdarları da "Şenbu" adıyla tanındılar. Ayrıca Bkz: Şeref Han, s. 79-80; Zeki Tekin, *Hakkâri Hâkimi Zeynel Bey ve Ailesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2007, C. X/2, s. 120. 119-133

karşı karşıya gelen Hakkâri hâkimi Zeynel Bey ve oğulları, bu nedenlerle isyan etmişti. Ancak her seferinde merkezi otorite tarafından kontrol altına alınarak ciddi bir sıkıntı olmadan bölge halkının huzur ve sükûnu temin edilmişti.

Hakkâri ve çevresi 16. yüzyıldan geç dönemlere kadar kâğıt üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'na aitti, oysa "de facto" olarak bağımsızdı. Şenbu Hanedanı, Hakkâri'yi, buranın son miri olan Nurullah Bey'in görevinden azledildiği 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar yönetti. Fakat bu tarihe kadar, bu yönetici aile içinde rekabet ve entrikalar devam etti. Bunun nedenleri; birden fazla mir adayının olması, aşiret konfederasyonlarının (Ertuşu ve Pinyanişi) farklı mir adaylarını desteklemesi ve Hakkâri Emirliği'nin Safevi ve Osmanlı İmparatorlukları arasında çekişme konusu olması şeklinde sıralanabilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979.
- Akgündüz, Ahmet; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. III, Yavuz Sultan Selim Kanunnameleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- Babinger, Franz; *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992.
- Bayraktar, Mehmet; *Kutlu Müderris İdris- i Bitlisi*, Biyografi Net Yayınları, İstanbul, 2006.
- Çelenk, Mehmet; *Safeviler Döneminin Şii-Sünnî İlişkileri Üzerindeki Etkisi, Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şii-Sünnî İlişkileri Sempozyumu Bildiriler*, (27-29 Eylül Çorum) Ed. Mesut Okumuş-Cemil Hakyemez, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2013.
- Emecen, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014.
- Hoca Sadettin, *Tacü'l-Tevarih Haz: İsmet Parmaksızoğlu*, C.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- İdris-i Bidlisi, *Selim Şah-nâme*, Haz. Hicabi Kurlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- İnalçık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Kılıç, Remzi; *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001.
- Kodaman, Bayram; *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. I, Samsun 1986, s. 3-20.
- Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Çev. Vahdettin İnce vd., İstanbul 2012.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II*, Haz. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.
- Özcoşar, İbrahim; *Osmanlı Devleti ve Kürtler, Sultan ve Mir: Osmanlı-Kürt İlişkilerine Giriş*, Ed: İbrahim Özcoşar, Şahab Vali, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.
- Özoğlu, Hakan; *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, Çev. Nilay Özok (Gündoğan) ve Azat Zana Gündoğan*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- Pitcher, Donald Edgar; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Rumlu Hasan, *Ahsenü'l Tevârih*, Çev. Cevat Cevan, Ardiç Yayınları, Ankara 2004.
- Serdar, M. Törehan; *Mevlâna Hakîmuddin İdris-i Bitlisi, Ötügen Yayınları*, İstanbul, 2008.
- Sümer, Faruk; *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Güven Matbaası, Ankara, 1976.
- Süreyya, Mehmed; *Sicill-i Osmanî, (Yay., Ali Aktan/ Abdülkadir Yuvalı/Mustafa Keskin)*, C. I, İstanbul 1995.
- Şeref Han, *Şerefname Kürt Tarihi*, Çev. M.Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul 2009.
- Tekin, Zeki; *Hakkâri Hâkimi Zeynel Bey ve Ailesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2007, C. X/2, 119-133.
- Tekindağ, M.C. Şahabettin; *Yeni Belgeler Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C.XVII, S. 22, 1967, s. 49-78
- Travels of a Merchant in Persia, Ed. Charles Grey, London 1873.
- Yılmazçelik, İbrahim; *"Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)"*, Osmanlı Ansiklopedisi, c. 6, Ankara, 1999, s. 221-237.